

Oprac. Kazimierz Przyboś

SPRAWA ROMANA Z KRZYŻÓWKI ANEKS DO ARTYKUŁU O ZBÓJNICTWIE KARPACKIM

Sprawa Romana z Krzyżówki oskarżonego o rozboje i łupiestwa przed sądem kryminalnym kresu muszyńskiego w Muszynie 29 stycznia 1653 roku

Druk: *Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego, 1647-1765*, wyd. Franciszek Piekosiński, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. IX, Kraków 1889, s. 346-348 (dok. nr 11).

Uwaga: pisownia została nieco zmodernizowana, osoby i miejscowości, o ile to było możliwe, zostały objaśnione w przypisach. Nazwiska (a raczej przezwiska i przydomki) wzmiankowanych zbójników i ich ofiar pozostawiono w tej postaci, w jakiej są w tekście wydawcy. W kwadratowych nawiasach umieszczono wtręty ułatwiające zrozumienie tekstu.

Testament Romana z Krzyżówki¹ ze wsi, anno Domini 1652, 29 ianuarü

Sąd prawa gajnego² reprezentowany przez sławnego Andrzeja Brzezowickiego wójta muszyńskiego, przy zupełnej ławicy ławników przysięgłych, to jest Kaspra Muszyńskiego podwójciego, Jana Borutki, Ignacego Homiaka, Hrycia Skwarły, Baltazara Łobody, Mikołaja Dolejczyka, także przy bytności sławnego urzędu radzieckiego muszyńskiego, [to jest:] sławnego Kaspra Flisaka, natenczas burmistrza i uczciwego Matiasa Kłodawskiego, Ferencza Miskowicza radziec muszyńskich, także przy bytności cechowych starszych, także przy bytności Kondrata Jastrzębskiego wójta kreskiego, Jacka Oparowskiego sołtysa słotwińskiego³ [i] podwójciego kreskiego, także uczciwego i szlachetnego Daniela Pioruńskiego sołtysa pioruńskiego⁴ i inszych sołtysów, którzy należą do kresu biskupiego państwa i starostwa muszyńskiego.

Przed tenże sąd będąc przywołany przez służbę miejskiego Roman ze wsi Krzyżówki, z państwa nawojowskiego⁵, który to Roman będąc podejrzany o pewne ekscesy tymi czasy niedawnymi po różnych miejscach popełnione, tenże był pojmany przez karników muszyńskich i był opytowany o życiu jego i zabawach przez te czasy, czyby się bawił, a krótko mówiąc, o jego złych sprawach, ktoby go na to namówił i do jego przywiódł, aby dobrowolnie przyznał, tak sam na się, jako i insze towarzysze swoje.

Na co dobrowolnie zeznał, naprzód iż go na to namówili Banasik⁶, Kardynalik i Liptacy⁷ dwaj, którym przezwiska, jednemu Gawran, a drugiemu Baran, i ci z nim rozbijali, z którymi naprzód na Dorozu⁸ byli.

Zaraz przy tym wyznał, iż Jachna z Kurowa⁹ przyszedł [z państwa węgierskiego] do nich na Krzyżówkę na hutę i przysłał do mnie abym do niego przyszedł i przyszedłem, a ten Jachna był w czerwonym kopieniaku¹⁰ i mówił mi, abym mu dal gunię¹¹, bo nie śmiał iść do wsi w kopieniaku, i dałem mu zdjawszy z siebie i poszliśmy na Krzyżówkę, i piliśmy cały dzień w karczmie, i tenże Jachna był przyszedł dlatego do nich, aby ich namawiał na to, który za starszego nad nimi.

Znowu był opytowany o więcej towarzystwa, co jeszcze wyznał, że Andras Czyrwon-ka¹² z za Bobowej¹³ z nim towarzystwo trzymał, drugi Steczko, który na Krzyżówce mieszka, chłop młody, niewielki.

Potem był pytany o suknię zieloną białogłowską, która była przed sąd przyniesiona dla lica [jako dowód rzeczowy], gdzie ją wziął albo komu, na co odpowiedział, iż ją znalazł w lesie nad Berestem¹⁴, lubem¹⁵ przyłożoną i tabacniczkę, w której było kilka szelągów¹⁶. Gdy go o więcej pytano, powiedział iż niewinnym jest w niczym.

Przed tenże sąd wzywał mianowany stanowiący oblicznie uczciwy Bartosz Rajczyk i Szymon kuśnierz, szwagier jego¹⁷, mieszczenie muszyńscy, proponowali [tu w znaczeniu: przedłożyli] skargę przeciwko obwinionemu Romanowi w te słowa: *Moi łaskawi panowie sądowi, żałuję się przed sądem I4⁷[aszych] /V/ [iłošjt / na tego Romana, iż on i z drugim towarzyszem swoim, zapomniawszy przykazania Bożego i bojaźni Bożej, nie mając miłości nad bliźnim i nie pamiętając na karanie takowych ludzi, ważył się na dobrowolnej drodze nas obierać i bić, nasze [rzeczy] ciężką pracą [zdobyte] odedymować, z którego obierania suknię przed sąd fFaszych] M[i]ościów prezentuję dla lica, którą mi był w kilkanaście niedziel¹⁸ przysłał, dowiedziawszy się iż my z Muszyny, bojąc się, bym na nim tego nie dochodził, przez co pomieniony Roman przeciwko prawu Bożemu i ludzkiemu, takowych zbrodni zakazującym wystąpił i winy jako zbójca i łupieżca, gwałtownik pokoju pospolitego popadł i na się zaciągnął. Który aby przez sąd niniejszy był skazany i wykonane były [wyroki] sądu W[aszych] M[i]ości upraszam.*

Na którą propozycyją aktor pomieniony Roman dobrowolnie się przyznał i odpowiedział, iż Semen Roztocki¹⁹ mnie i Banasika na nich pobudził i ukazał mi ich palcem, w tymemżmy skoczyli i obrali i wzięliśmy im suknię czerwoną z srebrnymi guzikami, których im wrócił, i ubranie nowe z niego zdjęli, i pieniądze złotych cztery, i konewkę malowaną, i skrzypce, i szablę, a pałasik, który wzięli, ten zaraz złamał Roman.

Toż prawo niniejsze wzywał pomienione wysłuchawszy skargę powodowej strony, także odpowiedź obwinionego, i wyrozumiawszy dobrze, a przychylając się do dobrowolnie [złożonego] jego wyznania, tak dla lepszego wybadania i dla lepszej informacji samych siebie, pomienionego Romana dekretem zgodnym skazali i mistrzowi w moc oddali, aby ogniem próbowany i na kwestyje [tj. męki, katusze] wzięty [został].

In torturis confessata²⁰ Romana z Krzyżówki:

Będąc na kwestyjach był opytowany strony towarzystwa, kędy się teraz obracają i jako ich zowią.

Naprzód zeznał o Banasiku, że jest w Porębie²¹ w stronę Preszowa²², ale kto go odprowadzał nie wie.

Andras Czyrwonka jest za Bobową, u szlachcica służy.

Iwana Steczka odprowadziła siostra Oryna z Br ze sta²³, siostra jej jest za Polew- czakiem, a ten Steczko jest Alków syn z Krzyżówki.

Potem był opytowany o szalasy, na co zeznał, że był łońskiego roku na Krużłowskim²⁴ szalasio z Banasikiem i z Kardynaikiem.

Strony szalasio kresu muszyńskiego był pytany jeśli bywał na nich, na co tak odpowiedział,

iz Rycz Hańczowski²⁵, Andrasz młynarz roztocki, Iwan Redzik młodszy, ci szalasy wybierali, ale on z nimi nie bywał. I na slotwińskiego²⁶ szalasu ciż byli. Tylko się do tego przyznał, iż Manczakową owcę wziął z Piorunki²⁷ z Redzikiem i z Iwanem Steczykiem.

O folusze. Potem był pytany o folusze, a zwłaszcza o wojkowski²⁸ folusz, na co zeznał iż on z Kardynałikiem wziął z folusza wojkowskiego dwa siągi²⁹ sukna siwego, hem³⁰ zeznał iż Stachurzacy Manko i Andrasz³¹ przynieśli z wojkowskiego folusza siągów dziesięć, które przedali krawcowi Kondratowi na Nową Wieś³², ale ten krawiec nie wiedział by to sukno kradzione było.

Potem był opytowany o nachodzenie domów, gdzieby był i z kim.

Naprzód przyznał iż był u młynarza Bronarskiego³³ z Banasikiem, z Semenem Prokopczakiem z Łosiego³⁴, z Szybką, także z Łosiego.

Item we Spiszu³⁵ był w Zakarobczach³⁶ z Banasikiem, z Fertusikiem, Kardynałikiem i Inczą Bacą, co ustelara³¹, w Kluknawie³⁸ u jednej baby, której wzięli złotych dziesięć, a ten ich Baca z Kluknawy namówił na tęż babę.

Item zeznał iż Banasik z tymiż drugimi towarzyszami Piotra w Gierlachowie³⁹ wybrali. Item zeznał, iż w Snakowie⁴⁰ wybrali Stecia Chowańca, to jest Steczyk Iwan, Jachna z Kurowa, a ten Jachna był przywódcą na tego Chowańca, powiadając u niego o kotle pieniędzy.

U młynarza łukowskiego⁴¹ był Redzik z tkaczem z Krzyżówki, bo i suknię na tkaczu poznali.

Item zeznał iż w Muszyncce⁴² chłopca wybrali, Mikita⁴³, Walków, Stefanów brat i Jachna Kurowski, Fertusik i Kardynałik.

Znowu był pytany o rozmaite rozbijanie, obierania po drogach i lesiech.

Naprzód zeznał, iż na Pustym Polu⁴⁴ karabin wziął, ale nie znalazł komu. Strony Dubiańskiej był pytany, ktoby ją rozbił na lesie, co zeznał iż Jachna Kurowski i Sawka⁴⁵, Zwaralnik⁴⁶, starzy zbójcy, ci ją obrali.

Item zeznał iż Banasik i Pieleszów syn wzięli na drodze muszkiet Kobiołkowi z Polan⁴¹, który na wartę szedł do dwora.

Item zeznał iż Banasik z Sawką chodzili do krainy na Makowice⁴⁸ i z Andrasem młynarzem z Roztok, z Steczykiem i z Skibikiem.

Item zeznał iż Jachna Kurowski Ujskiego wybrał z Fertusikiem, z Kardynałikiem, z Banasikiem, któremu wzięli ferezyj⁴⁹ i inszych rzeczy wiele, przy czym był Zwaralnik i Sawka.

Item z Łukowa⁵⁰ Jurko Namiestnik namawiał nas na kupca za Kapusiany⁵¹, ale nie wie czyli chodzili czy nie, bo on nie chodził.

U popa orłowskiego⁵² był Czyrwonka z Fertusikiem.

Item zeznał iż Głowik z Tyłowej⁵³ ukradł Steczowi Kobiołkowi w Tyliczu rusznicę. Item zeznał iż Stachurzacy oba, Andras i Manko, z Szybą z Łosiego, i Zwaralnik, i Sawka, i Redzik na Pustym Polu Klimka z huty Szulińskiej⁵⁴ zabili.

Dekret Romanów:

Sąd tedy niniejszy wszystko dobrze uważwszy i wyznanie i konfesata u siebie dobrze roztrząsnąwszy, przychylając się do prawa magdeburskiego⁵⁵ przeciwko łupieżców domów cudzych i gwałtowników pokoju pospolitego, dekret takowy wydał, aby pomieniony Roman za

rozbójstwa i lupiestwa, iż przeciwko prawu Bożemu i prawu ludzkiemu czynił, aby był [żywcem] ćwiertowany⁵⁶, skazał.

Który to dekret zaraz do skutku i do egzekucyjnej przywiedziony jest⁵¹.

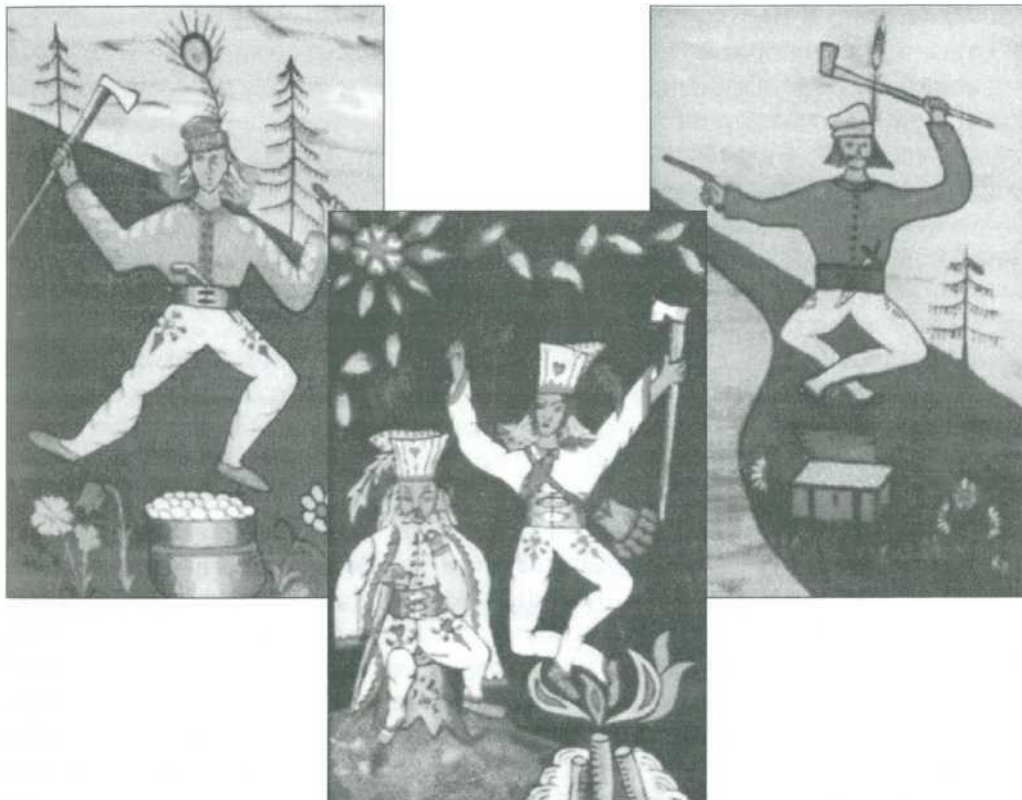
Dziewiętnastowieczna pieczęć gromady Krzyżówka (ze zbiorów *Almanachu Muszyny*)

Przypisy do aneksu:

1. Krzyżówka — wieś na północ od Krynicy (wówczas w kluczu nawojowskim, por. przypis 5).
2. Sąd prawa gajnego — sąd prawa gajnego wielkiego kryminalnego dla kresu (klucza) muszyńskiego biskupów krakowskich dla miast Muszyny i Tylicza oraz 35 wsi tego klucza. Sąd ten składał się z sądu ławniczego Muszyny (wójt, podwójci, przysięgli ławnicy), takiegoż sądu Tylicza, sądu radzieckiego (burmistrz, prokonsul i rajcowie), przedstawicieli cechów z Muszyny, urzędu kreskiego (tj. wójta, podwójciego, asesorów i pisarza kresu muszyńskiego) oraz — na zasadzie dawnego prawa sołtysów dziedzicznych — w sądzie tym uczestniczyli sołtysi „przysięgli” z kresu muszyńskiego. Z reguły sąd zbierał się na ratuszu miejskim w Muszynie, tylko wyjątkowo w ratuszu w Tyliczu — zob. S. Plaza, op. cit., s. 199-212.
3. Slotwiny — wieś na północ od Krynicy, w kluczu muszyńskim.
4. Piorunka — wieś na północny wschód od Krzyżówki, w kluczu muszyńskim.
5. Państwo nawojowskie — tzw. klucz nawojowski złożony z 29 wsi nad Kamienicą (tj. Nawojowa, Kunina, Buczę, Kamionka, Łęki, Popardowa, Frycowa, Rybie Stare, Maciejowa, Składziste, Roztoka Wielka i Mała, Czaczów, Bernowiec, Homrzyska, Złotne, Łabowa, Nowa Wieś, Kotów, Krzyżówka, Łosie, Uhryń Niżny i Wyżny, Łabowiec, Szlachtowa, Jaworki, Biała Woda, Czarna Woda) — od 1604 roku własność Lubomirskich, w 1653 roku własność Aleksandra Michała (zm. 1677) wojewody krakowskiego i starosty sandomierskiego.
6. Banasik — może tożsamy z Janem Banasikiem z Faliszówki, skazanym w 1657 r. w Nowym Sączu na 50 plag, ucięcie ucha i pół roku pracy przymusowej w mieście (*Wyroki ławicy sandeckiej*, s. 435-436).
7. Liptacy — tj. z Liptowa, krainy historycznej nad rzeką Váh [Wag] w Słowacji, na południowy zachód od Tatr.
8. Doroz — nie udało się zidentyfikować tej miejscowości, być może pisarz popełnił błąd w nazwie.
9. Kurow — wieś Kurov nad rzeką Kürovec w Szaryszu (obecnie Słowacja), na południowy wschód od Tylicza i na zachód od Bardiowa (Bardejov nad Topią). Jachna z Kurowa — wzm. w 1653, 1654, 1658 jako Jachna (vel Iwan) z Kurowa (*Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego*, s. 346, 348, 352; W. Uruszczak, *Proces zbójnika*, w: Karpaty, R. 2, 1975, z. 3, s. 21-22).
10. Kopieniak — z tureckiego, płaszcz bez rękawów na wzór peleryny, przyszedł do Polski z Batorym.
11. Gunia — krótka peleryna bez rękawów noszona przez górali.
12. Andras Czyrwonka — wzm. w 1647 roku jako Koreczko Czerwionka z Ordzowian na dolnym Spiszu (*Akta sądu kryminalnego kresu muszyńskiego*, s. 335).
13. Bobowa — miasteczko nad Białą, na północ od Grybowa.
14. Berest — wieś na północ od Krzyżówki, w kluczu muszyńskim.
15. Łub — kosz, kobiałka.
16. Szeląg — w okresie staropolskim 1 grosz miał 3 szelągi, zaś 1 szeląg 18 denarów. Zatem 1 szeląg to 1/3 grosza.

- Wówczas 1 złoty miał 30 groszy.
17. Bartosz Rajczyk i kuśnierz muzyński Szymon występują przed sądem jako pokrzywdzeni w charakterze oskarżycieli.
 18. Niedziel kilkanaście — tj. kilkanaście tygodni.
 19. Semen Roztocki — tj. ze wsi Rozтока Wielka nad Kamienicą, na zachód od Krzyżówki, w kluczu nawojowskim.
 20. In torturis confessata — zeznanie na torturach.
 21. Poręba — prawdopodobnie Šariška Porubá, na wschód od wsi Kapušany (przypis 51), w Szaryszu (obecnie Słowacja), na wschód od Preszowa.
 22. Preszów — miasto Prešov nad Hornadem, dawna stolica węgierskiego komitatu Szarysz (Sáros), dziś w Słowacji, na północ od Koszyc.
 23. Brzest — wieś Berest (zob. przypis 14).
 24. Krużłów — wieś Kružilov w górnym Szaryszu (dziś Słowacja), na wschód od Muszyny i na zachód od Bardiowa.
 25. Tj. ze wsi Hańczowa nad Ropą, na północny wschód od Tylicza.
 26. Słotwiny — zob. przypis 3.
 27. Piorunka — zob. przypis 4.
 28. Wojkowa — wieś w kluczu muzyńskim, na wschód od Muszyny.
 29. Siąg — sążeń, tj. długość rozkrzyżowanych rąk, tyle co 6 stóp lub 3 łokcie małe.
 30. Item — także, również.
 31. Manko i Andrasz Stachurzacy — Andrasz i Mańko. Z nich Mańko Stachurzak z Roztok, wzm. w 1653 i 1664 r. (*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*, s. 347-348, 364-368).
 32. Nowa Wieś — wieś w kluczu nawojowskim, na północny zachód od Krzyżówki.
 33. Tj. ze wsi Brunary Wyżne nad Białą, w kluczu muzyńskim, na północny wschód od Krzyżówki.
 34. Semen Prokopczak z Łosiego — prawdopodobnie tożsamy z Prokopczakiem z Łosia, wzm. też w 1654 r. jako uczestnik napadów (*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*, s. 352). Łosie — wieś w kluczu nawojowskim, nad Łosiańskim Potokiem, na zachód od Roztoki Wielkiej i Krzyżówki.
 35. Spisz — kraina historyczna, obecnie w Polsce i Słowacji, na wschód od Tatr i na południowy wschód od Pienin (dawny komitat węgierski, w części polskie starostwo w latach 1412-1769).
 36. Zakarobcze — błąd pisarza, prawidłowa lekcja to Żakarowce (słow. Žakarovce, węg. Zakarfalva), słowacka wieś na dolnym Spiszu (ziemia górników), z kopalnią żelaza.
 37. Stelar — prawd. błędna lekcja wydawcy — prawdopodobnie stolár (= stolarz w języku słowackim).
 38. Kluknawa — (słow. Kluknava, węg. Klukno), duża wieś słowacka na dolnym Spiszu (ziemia górników) nad Gnilem (rzeka Hnilec), obecnie w Słowacji.
 39. Gierlachów — wieś Gerlachov nad Topią w górnym Szaryszu (dziś Słowacja), na zachód od Bardiowa.
 40. Snaków — wieś Snakov nad Vesną w górnym Szaryszu (dziś Słowacja), na zachód od Gerlachova (i na południowy wschód od Wojkowej).
 41. Łuków — wieś Lukov nad Topią w górnym Szaryszu (dziś Słowacja), na południowy zachód od Gerlachova.
 42. Muszynka — wieś u źródeł rzeki Muszynki, na południowy wschód od Tylicza.
 43. Mikita (vel Mikieta) Rostocki, syn Jaczka — wzm. też w 1654 r. (*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*, s. 352).
 44. Puste Pole — być może chodzi o południowy przysiółek wsi Sękowa, na południe od Gorlic.
 45. Sawka — vel Spiszak, Owczarz, Janko ze Stebnika koło Bardiowa na Słowacji, wg zeznania Piotra Ponczaka z 1654 r. zbójował już od 16 lat po obu stronach granicy (*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*, s. 335, 337-341, 348, 352-353).
 46. Zwaralik — Kondrat Zwarala z Blechnarki (u źródeł Ropy), tamtejszy sołtys — wzm. w 1647, 1648, 1653 r. (*Akta sądu kryminalnego kresu muzyńskiego*, s. 335, 339, 348).
 47. Polany — wieś w kluczu muzyńskim, na północ od Berestu.
 48. Makowica — prawdopodobnie chodzi o górę Makowica (948 m) w paśmie Jaworzyny Krynickiej, na północny wschód od Rytra nad Popradem; wsie koło Rytra były królewsczyzną — tzw. dzierzawą barcicką.
 49. Ferezyja — z tureckiego, wierzchni ubiór męski, rodzaj obszernego płaszcza z dekoracyjnymi rękawami, stojącym niskim kołnierzem, z szamerowanymi i ozdobnymi guzami.

50. Łuków — zob. przypis 41.
51. Kapusiany — wieś Kapuśany w Szaryszu (dziś Słowacja), na północny wschód od Preszowa.
52. Tj. z Orłowa — miasteczka Orlov nad Popradem, na południe od Muszyny, w górnym Szaryszu (dziś Słowacja).
53. Tyłowa — być może wieś Tylawa, na południe od Dukli.
54. Huta Szulińska — wieś Velký (lub Mały) Sulín nad Popradem, naprzeciw Żegiestowa. Była to granica historycznych ziem Spiszą i Szarysza. Wielki Sulín (Spiski) należał do polskiego starostwa spiskiego (1412-1769), a Mały Sulín (Szaryski) do węgierskiego komitatu Szarysz. Dziś oba na terytorium Słowacji.
55. Sąd kryminalny muszyński orzekał wg prawa magdeburskiego.
56. Żywcem ćwiartowany — była to najczęściej stosowana kara za rozbój na drogach.
57. Sąd muszyński miał charakter sądu doraźnego, w związku z tym wyroki były od razu wykonywane. W tym wypadku (ponieważ w rozprawie przeciwko Romanowi z Krzyżówki nie uczestniczył starosta muszyński lub jego przedstawiciel) wyrok winien być zaaprobowany z urzędu przez starostę. Jednak skoro wyrok nie budził żadnych wątpliwości, wykonano go natychmiast bez aprobaty starosty (zob. S. Płaza, op. cit., s. 210-211).

Karpaccy zbójnicy.
Obrazy malowane na szkło przez Karola Rojnę
(fot. Barbara Rucka)